१राजास्तरणे कम्बलभेदे (शाल) शि०कौ०। २प्रकरभेदे मेदि० ततः "पाण्डुकम्बलादिनिः" पा० अस्त्यर्थे इनि। पाण्डुकम्बलिन् तद्युक्ते। तत इनिप्रत्ययमपोनिहत्यर्थमिति सि०कौ०।

पाण्डुकर्म्मन् न० ६त०। शुक्लवर्णसम्पादने सुश्रुतोक्ते व्रणस्य उपक्रमभेदे चिकित्साभेदे। पाण्डुकरणमपत्र कृष्णकर्मशुक्लकर्मणी तु सप्रकारे तत्रोक्ते यथा "भल्लातकान् वासयेत् क्षीरे प्राङ्मूत्रभावितान्। ततो द्विधा छेदयित्वा क्षीरे कुम्भे निधापयेत्। कुम्भेऽन्यस्मिन्निक्षिप्तान्येतं कुम्भमथ योजयेत्। सुखं सुखेन सन्धाय गोमयेदीपयेत्ततः। यः स्नेहश्चवते तस्मादुपादाय तं भिषक्। पाम्यानूपशफान्दग्धान् सूक्ष्मचूर्णानि कारयेत्। तेनेनानेन सङ्घृष्टं शुक्लमालेपयेद्व्रणम्। भल्लातकविधानेन सारस्नेहांस्तु कारयेत्। ये च केचित्फलस्नेहविधानं तेषु कीर्त्तितम्। दुरूढत्वात्तु कृष्णानां पाण्डुकर्म हितं भवेत्। सप्तरात्रं स्थितं क्षीरे लागले रोहिणीफलम्। तेनैव पिष्टं सुश्लक्ष्णं सवर्णकरणं हितम्"।

पाण्डुतरु पु० कर्म०। धवदृक्षे राजनि०।

पाण्डुतीर्थ न० तीर्थभेदे शिवपुराणम्।

पाण्डुनाग पु० नाग इव पाण्डुः राजद०। १पुन्नागवृक्षे २श्वेतहस्तिनि ३श्वेतसर्षपे च शब्दरत्ना०।

पाण्डुपत्री स्त्री पाण्डु पत्रं यस्याः जातित्वात् ङीप्। रेणुकानामद्रव्ये राजनिः। [त्रिका०।

पाण्डुपृष्ठ त्रि० पाण्डु पृष्ठं यस्य। दुर्लक्षणरूपश्वेतपृष्ठयुक्ते

पाण्डुफल पु० पाण्डूनि फलान्यस्य। १घटोले २चिर्भटयां स्त्री राजनि०।

पाण्डुभूम त्रि० पाण्डुः भूमिरत्र अच्समा०। १पाण्डुवर्णभूमियुक्ते कर्मधारये अच्समा०नेपत्रते। २श्वेतमृत्तिकायां ३खटिकायाम् च स्त्री हेमच० "पाण्डूदकृष्णतो भूमिः पाण्डूदकृष्णमृत्तिकाः" हेमचन्द्रोक्तेः। अन्ये तु तत्रापि अच्समा०। सा च तत्रार्थे स्त्रीति भेदः।

पाण्डुमृत्तिका स्त्री नित्यक०। खटिकायाम् हेमच०। पाण्डुमृदादयोऽप्यत्र स्त्री।

पाण्डुर पु० पाण्डुर्वर्णोऽस्त्यस्य रः। १श्वेतपीतमिश्रिते वर्णे अमरः २तद्वति त्रि०। पडि—उर पृषो० इत्रिः। ३श्वेतवर्णे ४तद्वति च हेमा०। ५कामलाख्ये रोगे ६पित्तरोगे न० शब्दरत्ना०। ७नागपर्ण्यां स्त्री टाप् राजनि०।

पाण्डुरङ्ग पु० पाण्डुरमङ्गमस्य कक०। (पाटराङ्गा) शाके "पाण्डुरङ्गः क्रमिस्नेहपित्तजित् कफनिकृन्तकः" राजवल्लभः

पाण्डुरद्रुम पु० नित्यक०। कुटजवृक्षे (कुरची) त्रिका०।

पाण्डुरपृष्ठ त्रि० पाण्डुरं पृष्ठमस्य। दुर्लक्षणरूपपाण्डुरपृष्ठयुते हेमच०।

पाण्डुरफली स्त्री पाण्डुरं फलमस्या रः ङीप्। क्षुद्रक्षुपभेदे। "कफास्रदोषपित्तानां मूत्रघातस्य नाशिनी। बल्या हृद्या च पाण्डुरफली तु शिशिरा तथा" राजनि०

पाण्डुराग पु०० पाण्डूरागोऽस्य। दमनकवृक्षे राजनि०।

पाण्डुरेक्षु पु० नित्यकर्म०। श्वेतेक्षौ राजनि०।

पाण्डुलेख पु०(सुखविदा) ख्याते पूर्वपक्षादिलेखनभेदे पाण्डुलेख्यादयोऽप्यत्र। तत्प्रकारादि वीरमि० उक्तो यथा "अयञ्च पक्षः प्राक्पाण्डुलेख्यं भूमिफलकादौ कारयित्वा शोधितः पश्चात्पत्रे लेखनीयः तथा च हरस्मृतिः "अधिकाँश्छातयेदर्थान् न्यूनांश्च परिपूरयेत्। भूमौ निवेशयेत्तावद्यावदर्थो विनिश्चितः" शातयेद्धरयेत् भूमाविति पाण्डुलेख्यशोध्याधारोपलक्षणम्। अतएवाह स एव "पूर्वपक्षं स्वभावोक्तं प्राङ्विवाकोऽभिलेखयेत्। पाण्डुलेखेन फलके ततः पत्रे विशोधितम्" इति। स्वभावोक्तस्य भयाद्युपाधिनोक्तम्। व्यासोऽपि "पाण्डुलेखेन फलके भूमौ वा प्रथमं लिखेत्। जनाधिकन्तु संशोध्य पश्चात्पत्रे निवेशयेत्"। शोधनशोत्तरयोग्यावधिविधेयम् न ततःपरमनवस्थापत्तेरदृष्टार्थतापाताच्च। तथा च नारदः "शोधयेत्पूर्ववादन्तु यावच्छोत्तरदर्शनम्। अवष्टब्धस्योत्तरेण निहत्तं शोधनञ्चरेत्" अवष्टब्धस्योत्तरयोग्यस्य। यस्यर्थ्यप्रगल्भत्वात् पक्षदोषगुणहानादानाभ्यां शोधयितुमशक्तस्य वक्तव्यार्थं निर्धार्य्य सभ्यैरेव संशोधनीयः। यथाह हरस्मृतिः "अभियोक्ताऽप्रगल्भत्वाद्वक्तुं नोत्सहते यदा। सभ्यैस्तु शोधनन्तस्य कार्यमर्थोहरूपतः" इति। यदि भाषामशोधयित्वैवोत्तरन्दापयन्ति सभ्यास्तदा रागाद्योभाङ्गयाद्वापीत्याद्युक्तदण्डेन सभ्यान् दण्डयित्वा पुनः प्रतिज्ञालेखनपूर्वकं व्यवहारः प्रवर्त्तनीयो राज्ञेति तात्पर्य्यम्। यदा त्वर्थिप्रत्यर्थिनोर्लेखनापाटवाद्राजकीयलेखकद्वारा तौ भाषोत्तरे लेखयतः। च चान्यतरपक्षपातेनान्यथा लिखत्यन्यत् स राज्ञा चौरवद्दण्ड्य इत्याह कात्यायनः "अन्यद्वक्तुं लिखेदन्यद्योऽर्थिप्रत्यर्थिनां वचः। चौरवच्छासयेत्तन्तु धार्म्मिकः पृथिवीपतिः" इति।